

ВОЛОНТЕРСЬКИЙ РУХ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ ЯК СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ЛІДЕРСТВА

Грищенко Н. І.,

*старший викладач кафедри соціології та політології
Національного авіаційного університету*

У статті розкриваються проблеми становлення волонтерського руху в сучасній Україні, наводяться його принципи, аналізуються шляхи розвитку молодіжного волонтерства та розкривається стратегія розвитку молодіжного лідерства через участь молоді у волонтерському русі сучасної України.

В статті розкриваються проблеми становлення волонтерського руху в сучасній Україні, наводяться його принципи, аналізуються шляхи розвитку молодіжного волонтерства та розкривається стратегія розвитку молодіжного лідерства через участь молоді в волонтерському русі сучасної України.

In the article the problems of volunteering in modern Ukraine, given its principles, examines ways of developing youth volunteering and disclosed strategy of youth leadership development through participation in youth volunteer movement of modern Ukraine.

Ключові слова: лідерство, волонтер, волонтерський рух, молодіжні організації, молодіжний лідер, соціальна активність молоді, соціальний рух.

Постановка проблеми. У всіх міжнародних документах, що стосуються волонтерства, відзначається особлива роль молодіжного волонтерства в реалізації молодіжної політики і сприянні освіті. Системний розвиток молодіжного волонтерства – це ефективний спосіб залучення молоді до соціальної практики через створення для молодого покоління умов вільного доступу до волонтерської соціальної діяльності.

Молодіжне волонтерство сприяє отриманню та розвитку нових знань і навичок, формуванню лідерських якостей, вихованню молоді інтелігентними, чесними, високоосвіченими і соціально відповідальними особистостями.

Концепція волонтерства, як стратегія розвитку лідерства виходить з того, що волонтерство і лідерство перебувають у тісній взаємодії (кореляції). Це може означати, що реалізація завдань розвитку волонтерства вирішує завдання розвитку лідерства в молодіжному середовищі.

Найефективнішою формою соціальної активності молоді в будь-якій державі є участь її у молодіжному русі, що є дієвим механізмом взаємодії з суспільством. В межах молодіжного руху відбувається певний етап соціалізації молоді, утворюються нові локальні субкультури, об'єднуються та створюються цікаві і соціально затребувані проекти, які в подальшому можуть змінити спосіб життя суспільства в цілому, розробляються стратегії розвитку громадських молодіжних організацій.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблемам дослідження волонтерства як соціального феномену присвятили свої роботи такі європейські вчені, як: Дж. Девіс Сміт, М. Харріс, Р. Хедлі, Л. Ремрайк, Л. Графф, С. Маккарлі, Р. Лінч, С. Вінйард, Б. Стайлінгс, К. Бідерман, Дж. Нобл, Л. Роджерс, С. Елліс, К. Кемпбел, К. Вейсман, А. Вейсборд, К. Нойс, Б. Вітч.

На теренах колишнього СРСР найпершими вченими, які почали досліджувати волонтерство були російські вчені О. Веліканова, В. Гараніна, В. Кочеткова, Н. Черепанова, Г. Бодренкова, Л. Кудринська та ін.

Що стосується дослідження волонтерського руху в Україні, то даній проблематиці присвятили свої роботи А. Аніщенко, О. Беспалько, Р. Вайнола, Н. Заверіко, І. Зверева, Р. Ілейжер, Є. Ільїн, А. Капська, Г. Крапівіна, Г. Лактіонова, Л. Логачова, Т. Лях, В. Петрович, С. Савченко, Ю. Семенова, С. Харченко, М. Чухрай, О. Шумакова, І. Юрченко. Хоча їх праці орієнтовані перш за все на реалізацію проектів у галузі соціальної роботи. Цікавим видається дослідження української вченої І. Юрченко, яке розкриває проблеми інституціоналізації волонтерського руху в Україні, визначає подальші шляхи його розвитку.

Аналізуючи останні зарубіжні дослідження, присвячені проблемам лідерства, можна виділити вчених, які ґрунтовно досліджували дану проблематику, а саме У. Бенніс, Р. Ділтс, Дж. Максвелл, Г. Мінсберг, С. Сайман, Г. Юкл та ін. В Україні проблемам лідерства присвячені праці Е. Афонін, В. Біленко, Р. Войтович, В. Гошовська, Т. Загородній, М. Логунова, О. Нестуля, Т. Підлісна, М. Пірен та ін.

Аналізу формування і розвитку молодіжного руху в Україні присвятили свої праці Т. Голобуцька, О. Голобуцький, І. Коляка, Д. Кравченко, В. Кулик, І. Мартинюк, Я. Немирівський, В. Леник та ін.

Заслугують на увагу праці В. Барабаша, В. Головенька, О. Корнієвського, В. Якушика та інших науковців, які досліджують джерела, ґенезу, сучасний розвиток молодіжного руху України, взаємини між молодіжними організаціями, їх відносини з інституціями громадянського суспільства та державою.

Постановка завдання: розглянути та дослідити стратегію розвитку молодіжного лідерства через участь молоді у волонтерському русі в сучасній Україні.

Основна частина. У загальному розумінні волонтерство – це той внесок, який робиться фізичними особами на засадах неприбуткової діяльності, без заробітної платні, без просування по службі, для добробуту і процвітання спільнот та суспільства в цілому. Волонтерський рух також є основою діяльності недержавних та громадських організацій, професіональних організацій та профспілок [1].

Термін «волонтер» (від лат. *voluntarius, voluntas* – добра воля) за радянських часів сприймався та вживався виключно на позначення тих осіб, які з власної волі – добровільно вступили на військову службу. І лише наприкінці ХХ ст., у зв'язку з стрімким поширенням світового волонтерського руху та розповсюдженням даного руху на пострадянському просторі у 90-х рр., завдяки діяльності благодійних організацій, програм обміну, у суспільній свідомості термін «волонтерство» починає сприйматися як різновид безкоштовної та безоплатної суспільно-корисної діяльності, що надається добровольцями з власної ініціативи.

До найважливіших документів міжнародної правової бази волонтерства, на яких ґрунтуються базові принципи та цінності волонтерства, відносяться: Загальна декларація прав людини (1948) [2]; Конвенція про права дитини (1989) [3]; резолюції та рекомендації ООН, які присвячені волонтерству (55/57, 2000, A/RES/56/38, 2 001, A57ДД +2002); Загальна декларація волонтерства, прийнята на XVI Всесвітній конференції Міжнародної асоціації волонтерських зусиль (Амстердам, січень, 2001) [4].

Через рік, а саме в 2019 році, в усьому світі буде відзначатися 160-річчя з дня виникнення волонтерського руху, засновником якого по праву вважають відомого швейцарського підприємця Жана Анрі Дюнану, якому вперше було присвоєно Нобелівську премію миру за підтримку цього руху. Завдяки Дюнану, утворилася і на сьогодні налічує понад 97 мільйонів активних добровольців по всьому світі Міжнародна організація Червоного хреста, що надає допомогу постраждалим внаслідок будь-яких чи то природних катаклізм, чи то людських насильницьких дій незалежно від віросповідання, расової та політичної приналежності.

Офіційно волонтерство в Україні було визнано постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року за №1895, де затверджувалися також і положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг [5]. Але тільки через вісім років (19 квітня 2011 року) Верховна Рада України прийняла Закон «Про волонтерську діяльність» [6]. Закон визначає волонтерську діяльність як: «добровільну, безкорисливу, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги». Під волонтерською допомогою тут розуміється виконання волонтерами або волонтерськими організаціями будь-якої роботи чи надання послуг на безоплатній основі. Також у Законі визначається волонтерська діяльність як форма благодійництва. Але надання одноразової допомоги законом не визначається як волонтерська діяльність [6].

Постановою Верховної Ради України № 22 від 2015 року були внесені зміни до Закону України щодо волонтерської діяльності, а саме визначається, що «волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які є дієздатними. Особи віком від 14 до 18 років здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника».

Закон України «Про волонтерську діяльність» (зі змінами від 5 березня 2015 року) визначає, що молодь, а саме особи віком від 14 до 18 років не можуть надавати волонтерську допомогу Збройним Силам України, іншим військовим формуванням, правоохоронним органам, органам державної влади під час дії особливого періоду, правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, проведення антитерористичної операції, а також не можуть здійснювати нагляд за засудженими та проводити з ними соціально-виховну роботу і не можуть надавати волонтерську допомогу у медичних закладах. Хоча треба зазначити, що саме молодь у віці 16-18 років була однією із перших, хто надавав волонтерську допомогу, як на початку проведення антитерористичної операції, так і в медичних закладах (куди направляли військових після отримання ними поранень у зоні проведення антитерористичної операції).

Що стосується іноземців, то перші іноземні волонтери з «Корпусу миру» з'являються в Україні у 1992 році завдяки підписаній двосторонній угоді між Україною та США. Станом на 2012 рік Україна мала найбільшу кількість американських учасників-волонтерів серед всіх країн світу, які приймали волонтерів «Корпусу». Згодом українці подібну діяльність підтримали і вона набула статусу національної. Так, в Україні було зареєстровано перший Всеукраїнський суспільний центр "Волонтер", найактивнішими учасниками якого стали студенти та старшокласники. Одна з українських волонтерських організацій "Альтернатива В", була заснована ще у 1992 році. Основними напрямками її діяльності є: організація та проведення міжнародних волонтерських таборів на території України, координація міжнародних волонтерських обмінів.

Найчисельнішою групою в Україні, яка на сьогодні займається волонтерством, є переважно студентська молодь, хоча, через політичне становище та антитерористичну операцію, яка відбувається на сході України, протягом 2014–2018 років значно зросла частка участі у волонтерській діяльності людей віком від 36 і до 60 років (хоча на початок 2016 року можна побачити спад волонтерської активності в цьому напрямку).

Участь молоді у волонтерському русі дає їм змогу перш за все, спробувати себе і випробувати свої можливості, беручи участь у різних програмах соціальної спрямованості. Через події, які відбуваються на сході України, участь молоді у волонтерському русі значно поживалася. Це сприяло тому, що, якщо до 2013 року волонтерський рух в Україні мав переважно стихійний характер або зосереджувався в різних соціальних установах при міських, районних та інших центрах та нараховував малочисельні групи перш за все тих, хто опікувався малозабезпеченими сім'ями, дітьми сиротами, дітьми позбавленими батьківського піклування, жінками, що зазнали насильства в сім'ї, то після подій, які змінили хід історії незалежної України, волонтерський рух на підтримку українського війська та єдності української держави став дійсним осередком об'єднання різних волонтерських самоорганізованих груп. Гнучкі форми волонтерської діяльності на практиці виявилися найбільш продуктивними, адже обхід бюрократичних процедур за екстраординарних обставин призводить до економії часу та допомагає швидше реагувати на надання допомоги тим чи іншим чином. В Україні волонтерський рух на сучасному етапі розвивається в силу як внутрішніх ресурсів, так і зовнішніх добровільних допомог.

У восьмому виданні «Світового рейтингу благодійності» – дослідженні, що проводиться британською благодійною організацією Charities Aid Foundation на підставі даних всесвітнього опитування компанії Gallup World View, які були зібрані протягом одного місяця 2016 року (як зазначається методологією) та включала дані опитування 146 тисяч респондентів у 139 країнах світу, Україна посідає 90 місце.

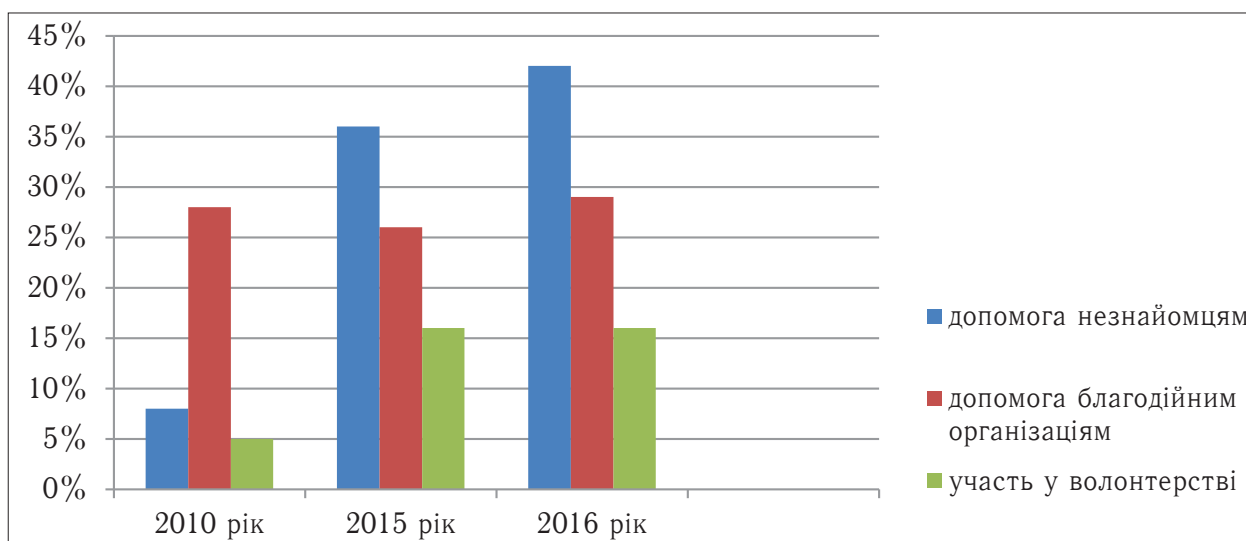
Дане дослідження проводиться з 2010 року і є єдиним на сьогодні міжнародним дослідженням, яке фіксує та аналізує показники у сфері благодійності, а також надає рекомендації для поліпшення стану та рівня благодійності у конкретній країні та регіоні. Всесвітній індекс благодійності (World Giving Index) – комбінований показник, який вимірює досягнення країн світу з точки зору ставлення їх населення до благодійності.

Рейтинг рахується у відсотках та включає дані по основним трьом показникам:

- допомога потребуючим незнайомцям;
- пожертва приватними особами коштів для благодійних організацій;
- участь у волонтерському русі.

Якщо суспільство готове брати на себе відповідальність за механізми, що не можуть контролюватися державними установами, то і рівень підтримки доброчинності у такій країні буде зростати з кожним роком. Держава в сучасному світі не може бути єдиним гарантом забезпечення рівня благодійності. Якщо розглядати те, що тільки державні органи мають допомагати найбільш вразливим верствам населення, то і показники розвитку благодійності будуть від'ємними або нульовими.

Починаючи з 2010 року Україна посідала в даному рейтингу 153 місце. Найкращий показник благодійності нашої країни був за даними 2015 року (89 місце). Велику роль тут зіграв показник учасників волонтерського руху та пожертв незнайомцям – постраждалим внаслідок проведення військових дій на сході країни.

Показники рейтингу благодійності України

Завдяки добровільним пожертвам (основну частку яких складає пожертва монахам), четвертий рік поспіль рейтинг благодійності очолює М'янма. Тут можна побачити, що рівень благодійності не корелює з рівнем добробуту тієї чи іншої країни.

Чисельність населення, яке робило благодійні пожертви в Україні протягом 2016 року, склала 29%.

Більшість дослідників волонтерського руху вважають, що він існуватиме доти, доки держава не буде спроможна сама створити такі установи, що будуть задовольняти соціальні потреби громадян за умови, що вони (установи) матимуть для цього достатні фінансові можливості [7, с.157].

Найкращу мотивацію для волонтера дає комбінація альтруїстичних та егоїстичних мотивів. Тобто, допомагаючи іншим, не варто забувати про саморозвиток, працювати над самовдосконаленням. Молодіжне лідерство, яке виникає у цей час на фоні військового протистояння надзвичайно швидко набирає обертів. Молодіжні активісти, які вбачали свою подальшу діяльність тільки у сфері політики, починають переорієнтовуватися на дещо інші умови входження в дану сферу. При цьому переважна більшість розглядає очолення волонтерського руху перш за все як ще один із можливих каналів мобільності для досягнення політичного зростання та політичного становлення в подальшому.

Лідерство – це складний соціальний феномен, який проявляється у здатності людини виділитися із групи і стати першим, проявляючи свої особистісні якості, впливати на інших членів групи та визначати цілі та напрями діяльності.

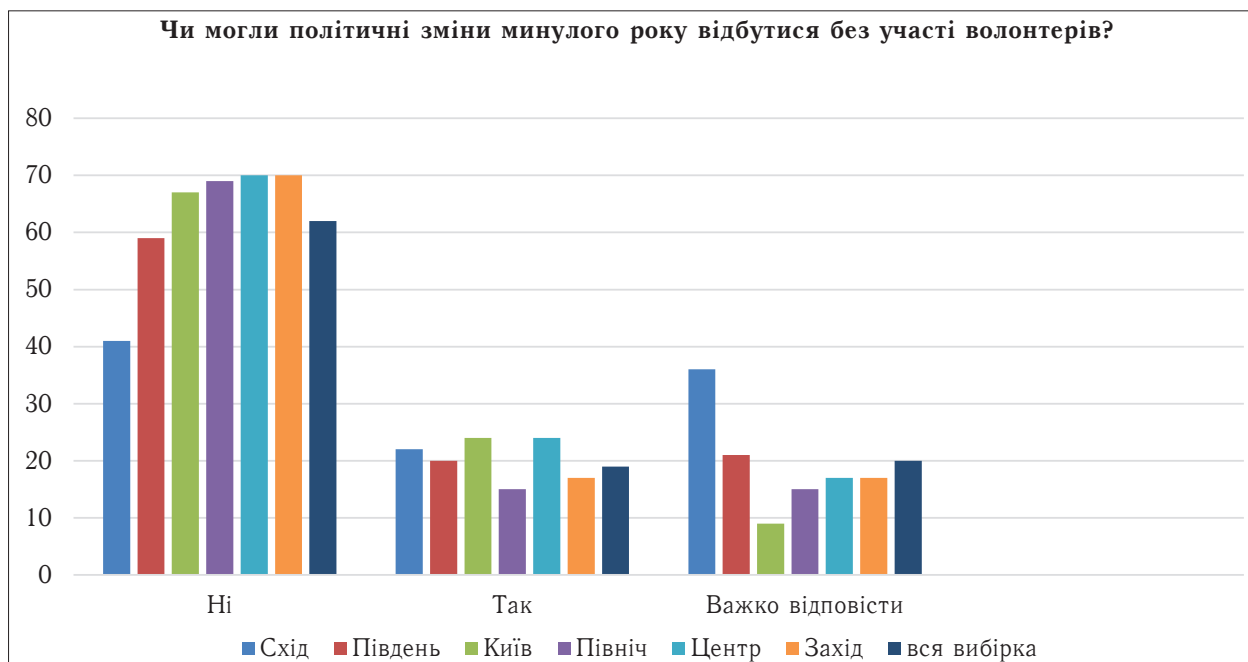
Лідерство включає вплив на постановку цілей і визначення стратегії розвитку; на узгодження поведінки для досягнення цілей; на групову підтримку; на організаційну культуру з метою створення сприятливих соціально-економічних, морально-психологічних та інтелектуальних умов як для розвитку організації в цілому, так і для її членів.

Проблема лідерства у волонтерській організації полягає в тому, щоб знайти такий об'єднуючий початок, навколо якого можна було б згуртувати представників різних соціальних молодіжних груп та прошарків, які визнають значущість ідей і програмних цілей, які проголошуються конкретним лідером.

Згідно результатів загальнонаціонального дослідження стану волонтерства в Україні, яке з 20 по 26 листопада 2014 року методом телефонного інтерв'ю проводила компанія GfK Ukraine на замовлення Організації Об'єднаних Націй в Україні українці визнають велику роль волонтерського руху в суспільних процесах. Вибірка репрезентативна населенню України (за винятком Криму) за регіоном, розміром населеного пункту, статтю та віком згідно даних Державної служби статистики станом на 01.01.2013 р.

Вибірка складала 1000 респондентів у віці 16 років і старше [8].

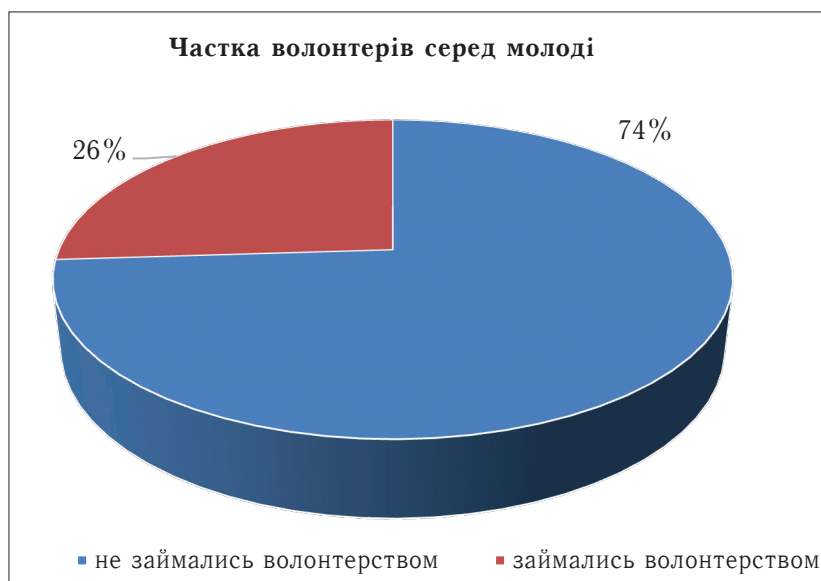
На запитання «Чи могли політичні зміни минулого року (2013 р.) відбутися без участі волонтерів?» були отримані такі відповіді: 62% респондентів визнали роль волонтерів у політичних змінах останнього року, 85% вважають, що волонтерський рух допомагає зміцненню миру, а 81% схильні вважати волонтерський рух є обов'язковим складником громадянського суспільства [8].

Із наступного запитання анкети можна зробити висновок, що майже чверть українців (23%) мали досвід волонтерства, із них 9% українців почали займатись волонтерством протягом останнього року [3]

З наступного запитання можна побачити частку волонтерів, яку становила молодь 16-35 років [8].

Із відповідей на запитання: «У чому полягала Ваша волонтерська діяльність?» можна побачити, що основним напрямком діяльності волонтерів у 2014 році стала допомога українській армії та пораненим – цим займалися 70% волонтерів [8].

До подій Майдану найбільш актуальними напрямками діяльності були допомога соціально незахищеним групам населення та благоустрій громадського простору. На сьогодні волонтерство як вид діяльності вимагає від молоді не лише одного бажання брати участь у будь-якій безоплатній діяльності та наявності вільного часу, а насамперед, знань з соціальної роботи, психології, соціології, медицини тощо.

Дане дослідження показало, що волонтерська діяльність в Україні найвагоміший механізм, який існує в межах громадянського суспільства і здатен в будь-який момент брати на себе ініціативу в певних кризових ситуаціях.

Активна волонтерська діяльність розвиває у молоді необхідні життєві навички і професійний досвід, вміння зацікавити та організувати інших волонтерів, навчитися взаємодіяти з іншими людьми та організаціями, знаходити підтримку партнерів і спонсорів, державних та комерційних структур і так далі.

У процесі волонтерської діяльності молодь розширює своє бачення, розвиває свій інтелектуальний рівень, реалізує можливість втілення своїх творчих планів та лідерського потенціалу. Особлива роль у формуванні лідерських якостей належить соціальному проектуванню, а саме через отримання навичок розробки свого волонтерського проекту, об'єднання зусиль з однодумцями для спільної розробки та реалізації проекту, що сприяє підвищенню соціальних компетенцій та розвитку навичок і умінь волонтера. Знову ж таки переосмислення сутності та фундаментальної ролі волонтерства, що відбувається протягом декількох десятиліть призвело до розуміння і визнання на глобальному рівні того, що волонтерство – це основа для розбудови громадянського суспільства, інструмент, що сприяє нарощуванню соціального капіталу, економічного зростання та соціального добробуту суспільства.

Висновки. Волонтерство – це ефективний спосіб об'єднання зусиль і ресурсів суспільства і держави у вирішенні соціальних завдань, мобілізації громадської ініціативи, соціальної консолідації суспільства, метод впливу на підвищення ефективності соціальної політики і в цілому – досягнення благополуччя суспільства.

Державна політика України повинна більше спрямовувати увагу на підтримку молодіжного руху, надавати підтримку різноманітним молодіжним ініціативам. Від цього буде залежати спрямованість молодіжного руху, розширення і виникнення нових молодіжних радикальних рухів, утворення субкультур, привносити в традиційну культуру як нові віяння, так і нові, можливо, навіть негативні форми боротьби за своє місце в суспільному просторі держави.

Для успішної діяльності лідеру потрібно володіти високою потребою в досягненнях. І цю потребу можна і потрібно реалізувати як на рівні сім'ї, так і на рівні школи, держави загалом. Лідерство, яке виникає в середині волонтерського руху має можливість стати вагомою підтримкою держави у розбудові інститутів громадянського суспільства.

Системний розвиток та підтримка волонтерства як суспільної цінності і, одночасно, унікальної системи знань та технологій у сфері розвитку людських ресурсів є одним з дієвих інструментів вирішення завдань щодо створення умов для активної відповідальної участі молоді у вирішенні соціальних проблем суспільства, формування інституту активного громадянства.

Література:

1. Вайнола Р., Капська А., Комарова Н. та ін. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. К.: Академпрес, 1999. 112 с.
2. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // База даних «Законодавство України». URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 23.05.2018).
3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. / Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 23.05.2018).
4. Загальна декларація волонтерів. URL: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/70-zagalna_deklaracya_volonterv (дата звернення: 23.05.2018).
5. Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 року № 1895. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1895-2003-%D0%BF> (дата звернення: 23.05.2018).
6. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19 квітня 2011 р. № 3236-VI URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3236-17> (дата звернення 23.05.2018).
7. Авуєва І. Інституціоналізація соціальних рухів. Проблеми розвитку соціологічної теорії. Трансформація соціальних інститутів та інституціональної структури суспільства: наукові доповіді і повідомлення III Всеукр. соціол. конф. (Київ, 18 квітня 2003 р.). Київ: Інститут соціології НАН України. 2003. С. 156–158.
8. Волонтерський рух в Україні. Звіт дослідження. URL: http://www.gfk.com/ua/news-and-events/press-room/press-releases/pages/pr_volunteer_day_2014.aspx (дата звернення: 15.03.2018).
9. Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності: Закон України від 05.03.2015 №246-VIII /Верховна Рада України. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/246-19> (дата звернення: 23.05.2018).